

- kerk en Brunt, in: *Amsterdams Sociologische Tijdschrift*, 4, 1977, p. 259-63.
- Köbben, A. J. F., Niet kiezen maar delen: over de verhouding van culturele antropologie tot niet-westerse sociologie, in: idem, *Van primitieven tot medeburgers*, Assen, 1964, p. 38-51.
- Kroes, R., Boekbespreking, in: *Sociologische Gids*, 1977, 3.
- Leydesdorff, S., De rafelrand van de Amsterdamse bourgeoisie, in: *De Groene Amsterdammer*, 12/10/1977, p. 19.
- Regt, A. de, Arbeiderscultuur in Engeland en Nederland: een vergelijking, in: *Sociologische Gids*, 1977, 5.
- Swanborn, P. G., Boekbespreking, in: *Mens en Maatschappij*, 52, 1977.
- Wertheim, W. F., Society as a Composite of Conflicting Value Systems, in: idem, *East-West Parallels*, The Hague, 1964.

Nogmaals Binnenstebuiten en Ondersteboven: replek

Frank Bovenkerk en Lodewijk Brunt

'God moet wel het meeste houden van normale mensen,
want daar heeft Hij er het meeste van gemaakt'
pater J. van Kilsdonk S.J. (vrij naar A. Lincoln)

Voor de tweede maal in korte tijd worden de lezers van de *Sociologische Gids* getraceerd op een venijnige bespreking van ons boekje *Binnenstebuiten en Ondersteboven* (vergelijk Kroes in aflevering 77/3 van dit blad). Ook in andere tijdschriften hebben de critici zich niet onbetuigd gelaten.¹ Wij zijn verbaasd over een groot aantal opmerkingen met een weinig zakelijk karakter dat daarbij gemaakt is. Kennelijk hebben we met het boekje, of misschien nog méér met de wijze van presentatie, grote weerstanden opgeroepen.² Buijtenhuijs en Van Binsbergen gaan zelfs zo ver om ons met behulp van een overvloedig gebruik van jargon uit de reclamewereld van mode-gevoeligheid te beschuldigen en dat, terwijl hun eigen reactie en die van anderen een treffend bewijs vormt van het tegendeel van deze stelling!

Er is echter ook een aantal overtuigende inhoudelijke bezwaren tegen ons onderzoeksvoorstel ingebracht, al vinden we, dat Buijtenhuijs en Van Binsbergen het soms wel een beetje al te gek maken. Zij achten het blijkbaar nodig om de begrafenis van ons boekje te completeren met een grafsteen van een dermate zwaar kaliber, dat de kans op onze spoedige herrijzenis welhaast uitgesloten moet worden geacht. Met grote inspanning zijn we desondanks weer wat overeind gekrabbeld en we zullen een poging wagen om onze geachte ter-aarde-bestellers van replek te dienen.

Onze critici hebben hun gramschap in de eerste plaats gericht op het begrip

'rafelrand' en zij trachten volijverig de *absolute* onbruikbaarheid ervan aan te tonen. Vervolgens brengen zij op onbarmhartige wijze de theoretische schraalheid aan het licht van de wending die wij aan 'de antropologie van de industriële samenleving' willen geven. Het is waar: de belangrijkste tekortkoming van ons boekje is, dat wij op al te dubbelzinnige manier een bepaalde *onderzoeksstijl* hebben vermengd met een bepaalde *onderwerpkeuze*, alsof het één een voldoende rechtvaardiging zou vormen voor het ander. We zijn hier achteraf erg ongelukkig mee, omdat nu géén van beide elementen goed uit de verf komt. We hebben daar onze zaak geen dienst mee bewezen.

Wat heeft ons bij de introductie van het 'rafelrand-perspectief' voor ogen gestaan? Een eerste overweging heeft te maken met één van de centrale opdrachten van de culturele antropologie, namelijk het beschrijven van de variatie van culturele oplossingen, die mensen in uiteenlopende omstandigheden hebben gevonden voor de problemen van het samenleven. We menen dat een dergelijke gevoeligheid voor culturele variatie van betekenis kan zijn voor een studieveld — de 'Westerse' samenleving — dat lange tijd gedomineerd is geweest door beoefenaren van de sociale wetenschappen, die zelden of nooit een verfrissende blik buiten de grenzen van hun eigen samenleving hebben geworpen. Daardoor ontstaat bij sommigen de neiging zich vast te klampen aan vastgeroeste opvattingen en uitgeholde interpretaties. Juist de studie van 'buitenissige' verschijnselen en groepen kan tot nieuwe ideeën en inzichten leiden, die ook theoretisch van belang kunnen zijn. We beweren hiermee trouwens niets origineels, Glaser en Strauss (1967: 8) leggen eveneens op dit punt de nadruk: 'One strategy for bringing the generation of theory to greater importance is to work in non-traditional areas'.

Dan is er, ten tweede, de kwestie van persoonlijke voorkeur bij onze onderwerpkeuze. In *Binnenstebuiten en Ondersteboven* hebben we geopperd, dat de keuze voor een bepaald type onderwerpen wellicht is ingegeven door een bepaalde 'mentaliteit', een emotionele voorkeur of zelfs een 'romantische' geaardheid. We vinden dat men zich daarvoor niet hoeft te schamen, maar er beter inspiratie aan kan ontnemen. Buijtenhuijs en Van Binsbergen achten dit 'dubieus' en misschien is dat ook wel zo. Geldt dit echter niet voor alle motiveringen om de wetenschap te bedrijven? Of zijn andere motiveringen minder bedenkelijk? Eén die bijvoorbeeld uitgaat van de zucht om veel geld te verdienen, beroemd te worden of, iets waar Buijtenhuijs en Van Binsbergen zich door aangesproken zullen voelen, de behoefte om voor de allerarmsten in de wereld op de pres te staan. Wat dit laatste betreft is het trouwens wellicht leerzaam om te gedenken wat Baily onlangs over de 'kampioen van de onderdrukten' opmerkte: '... he is by no means a defender of *lost* causes, since the oppressed whom he choses to represent are those classes in the nation and world who at the present time are rocking larger boats than universities' (1977: 139).

Onze voorkeur voor het bizarre wordt overigens door heel wat collega's gedeeld en het lijkt ons eerlijk gezegd maar het beste om daar rond voor uit te komen. 'Urban ethnographers then', zo merkt Gerald Suttles op (1976: 1), 'are apt to look for the unusual, the exceptional, and the exotic'. In hun strenge afkeer hiervan staan Buijtenhuijs en Van Binsbergen echter evenmin alleen. Op bitse toon laat bijvoorbeeld Richard Fox (1972) zijn minachting blijken over 'the quest for the romantic and the foreign' onder vele antropologen die zich met stadsonderzoek bezighouden; zij zouden hun studenten vergiftigen met hun onderwijs over 'the arcane, the outre, and the exotic'. Het is in zijn ogen werkelijk een toppunt, al die antropologen die zich maar met allerlei vreemd volk ophouden in de steden van Amerika; dat is geen antropologie van de stad meer, maar antropologie van de straat.

O ironie! In 1977 verschijnt een bundel met sociologische en antropologische onderzoeksverslagen over zakkenrollers, dronkelappen, hoeren, helers en verslaafden. De titel van deze verzameling luidt . . . *Street Ethnography* (Weppner 1977).

We begrijpen de weerstanden van onze opponenten ook wel om als antropologen in de 'folkloristische hoek' gedrukt te worden. Nu antropologen betrokken zijn geraakt bij onderzoek in complexe, stedelijke of industriële samenlevingen, grijpen velen de kans om zich met meer wetenschappelijk prestige te omhangen dan de traditionele verzamelaars van vreemde volkjes en exotische rariteiten. In de wandelgangen van sommige wetenschappelijke instellingen kan men nog immer gegniffel beluisteren als reactie op het noemen van de term 'antropologie' en geestige opmerkingen over peniskokers en kraaltjes zijn niet van de lucht. Nu er zich dan eindelijk ook in Nederland antropologen aandienen met een onderzoeksprogramma voor industriële samenlevingen, moet uitgerekend opnieuw de studie van merkwaardige randverschijnselen naar voren geschoven worden. Het is om dol van te worden! Dit alles kan niet verhelen, dat het begrip 'rafelrand' onbruikbaar is voor de wetenschap, daarvan waren we na de reacties van eerdere critici reeds overtuigd. We hadden beter duidelijk kunnen maken wat ons 'eigenlijk' voor ogen stond, namelijk dat het ons niet zozeer te doen is om bijzondere groepen of verschijnselen, maar veeleer om een bepaalde manier van werkelijkheidsbeachtiging. Wat we op een ongelukkige wijze aan de hand van Spradley hebben willen uitdragen is de overtuiging dat de samenlevingen, waarin wij ons onderzoek willen situeren, *pluriform* van aard zijn. De sociale orde van een maatschappij als de Nederlandse heeft in onze ogen een *problematisch* karakter.

Buijtenhuijs en Van Binsbergen willen ons wel helpen aan een allesomvattende theorie van de industriële samenleving, maar wij wijzen deze *poisonous gift* toch liever van de hand. Laat ons deze geste toelichten aan de hand van een citaat uit hun betoog. In onze publikatie *De Rafelrand van Amsterdam*

prijzen we het werk van Henk Dijkhuis, die naar onze mening op heldere wijze laat zien hoe de door hem bestudeerde Jordaners hun levenssituatie onder woorden brengen. In hun commentaar hierop zeggen onze critici: 'Het gevaar blijft echter dat de sprekend opgevoerde underdogs, zoals blijkt uit Dijkhuis' Jordaanopstel, zelf weinig besef hebben van hoe de situatie in het grote geheel van de maatschappij past, zodat de onderzoeker-spreekbuis dit probleem ook dreigt te ontgaan'. Deze opmerking wordt direct gevolgd door de stellige uitspraak, dat inzicht in de samenleving slechts kan volgen uit een theorie, waarin de 'specifieke, fundamentele kenmerken' van deze samenleving zijn samengebracht. Afgezien van de ietwat eigenaardige betekenis van het begrip 'theorie' die hier gesuggereerd wordt, kunnen we toch niet anders doen dan uit deze opmerkingen begrijpen, dat *slechts underdogs die er door hun uitlatingen blijk van geven een theoretisch correct inzicht in hun eigen situatie te hebben het aanhoren waard zijn!* We hebben niet eens drie keer hoeven te raden welk theoretisch inzicht hier wordt bedoeld. Als zóiets ons nader moet informeren over de samenleving, waarom dan nog onderzoek gedaan? Eén bezoekje aan Pegasus en voor een tientje koop je alles wat er te weten valt.

Ons pleidooi voor het *insiders-perspectief* is met name ingegeven door een grondige afkeer van dit soort 'absolutistische' pretenties, zoals Jack Douglas zou zeggen. Juist de nieuwsgierigheid naar wat de onderzochten zélf onder woorden brengen, naar wat zij doen en laten, kan de onderzoeker tot betere inzichten brengen en tot de herziening van theoretische dogma's die hij (onvermijdelijk) in zijn bagage meezeult. Het is niet toevallig dat sommige stadsetnografen de mensen die zij bestuderen als mede-auteurs zien van hun onderzoeksverslagen (verg. Punch 1977).

We geven overigens grif toe, dat we over dit soort problemen niet erg duidelijk zijn geweest toen we onze omstreden publikaties produceerden. We zijn ervan overtuigd, dat sociologisch werk slechts zinvol kan zijn als onderzoekers zich moeite getroosten om bepaalde samenhangen op te sporen en deze te interpreteren. Als Köbben (1977: 305) dit bedoelde, toen hij wees op bepaalde tekorten in het werk van Henk Dijkhuis, kunnen we hem groot gelijk geven. Een dergelijke operatie is echter geen sinecure, zoals men misschien zou opmaken uit de sjablone-achtige wijze waarop Buijtenhuijs en Van Binsbergen zich dat voorstellen. Na het verschijnen van de kritiek van Paul ten Have op ons werk (*Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 1977, 4, 2) hebben we ons dat eens te meer gerealiseerd. Dit moge blijken uit een door ons samen met anderen vervaardigde (nog niet gepubliceerde) bijdrage aan *Mozaïek van de Stad*, de in december 1977 gehouden najaarsconferentie van de NSAV. Het ging ons daarin om de vraag, hoe men de gedetailleerde studie van sociale verschijnselen op kleine schaal moet plaatsen in een bepaalde 'context' van hogere orde. We bespraken onder meer Wertheim's begrip *contrapunt* en kennelijk liepen onze gedachten parallel met die van Buijtenhuijs en Van

Binsbergen, die immers iets dergelijks voorstellen. Het is een nogal ontnuchterende ervaring, om de oren geslagen te worden met denkbeelden die wij zelf hebben ontwikkeld. Hebben de beide critici dit *paper*, waarin wij al een eind aan hun nu geopenbaarde bezwaren tegemoet kwamen, in hun beschouwing genegeerd vanuit de prudentie dat het hier een ongepubliceerd stuk betrof of kwam het ze om andere redenen beter uit hieraan voorbij te gaan? Hoe het ook zij, de opvattingen die aan het begrip contrapunt ten grondslag liggen zijn aantrekkelijk, maar missen volgens ons te zeer de scherpte die nodig is voor de ontwikkeling van een empirisch onderzoeksprogramma. Het is met dit begrip een beetje zoals met de 'rafelrand', beiden zijn *attenderende* begrippen en voorlopig berusten zij op niet veel meer dan beeldspraak.

In onze speurtocht door de literatuur van vooral Amerikaanse sociologen en antropologen, die zich bezighouden met het soort onderzoek dat wij in *Binnenstebuiten en Ondersteboven* hebben bepleit, zijn we het verlossende woord nog niet tegen gekomen. Wel valt het ons op, dat enkele onderzoekers de hier gesignaleerde problemen heel precies onder woorden brengen. Suttles (1976: 16) heeft zich de vraag gesteld hoe men, bij het verrichten van veldonderzoek, een *close-up* kan inpassen in een totaalbeeld: 'to keep one eye on the total society and the other on small-scale units'. Plotnicov (1973) stelt een *contextuele analyse* voor en dat willen wij als volgt begrijpen: de onderzoeker verricht zijn veldwerk met een minimum aan vooringenomenheid en theoretische ballast, maar brengt tijdens zijn analyse van de gegevens een moment van distantie aan, waardoor hij in staat zal zijn een 'singuliere visie' te ontwikkelen op een groter complex van sociale verschijnselen. Goed beschouwd gaat het bij deze overwegingen om niet veel meer dan wat voorzichtige aanzetten, toch lijkt het ons zinvol om hier de aanknopingspunten te zoeken voor een deel van ons werk in de nabije toekomst.

Min of meer tot onze eigen verrassing merken we dat de toon aan het eind van deze replek optimistischer is dan we aan het begin verwachtten. De harde slagen, die ons door de *fine fleur* van de Nederlandse sociologen en antropologen zijn toegebracht, blijken minder fataal dan het zich liet aanzien.

Noten

- 1 Vergelijk Bax (*Bijdragen TLV* 134/1, 1978), Fortuin (*Jeugd en Samenleving* 8/4, 1978), Hagnaars (*Sociale Wetenschappen* 20/3-4, 1977), Ten Have (*Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 4/2, 1977), Korzec (*Intermediair* 25 maart 1977) en Swanborn (*Mens en Maatschappij* 52/2, 1977).
- 2 Een groot aantal bezwaren richt zich tegen de uiterlijke vorm van het boekje: Ten Have ergert zich aan de omslag, Korzec en Ten Have vinden de ondertitel slecht gekozen en Buijtenhuijs en Van Binsbergen vinden de flaptekst nu weer 'hijgerig'. Swanborn vindt het boekje te duur en Bax is van oordeel dat het boekje niet had mogen worden uitgegeven in de serie 'Terreinverkenningen in

de Culturele Antropologie' (waar men zich al niet mee bemoeit!).

Aan de recensie van Kroes kunnen we geen touw vastknopen, daarvoor bestaat deze te zeer alléén uit stekelige opmerkingen. Een voorbeeld. Kroes bestrijdt onze interpretatie van een door André Gunder Frank ontwikkeld gezichtspunt. Deze laatste zou zich volgens hem hebben afgezet tegen het 'gradualisme' van Amerikaanse moderniseringstheoretici en hebben betoogd dat er sprake is van een 'blijvende onderontwikkeling' in landen van de derde wereld. Wij hebben echter Frank's betoog heelemaal niet gebruikt om te *ontkennen* dat er een verschil zou bestaan tussen ontwikkelde en niet-ontwikkelde landen, maar om te *onderstrepen* hoezeer allerlei zogenaamde 'traditionele' elementen die gewoonlijk aan onderontwikkeling worden toegeschreven, óók in ontwikkelde landen voorkomen. Wie de betreffende passage bij Frank opslaat zal kunnen vaststellen dat het de auteur vooral hier om te doen is. Kroes slaat de plank trouwens jammerlijk mis als hij meent dat Frank schrijft over 'blijvende onderontwikkeling'. Het tegendeel is het geval: de auteur ontkent juist het permanente karakter en legt als Marxist natuurlijk de nadruk op de *dynamiek* van onderontwikkeling.

Tegenover twee recensenten staan we overigens geheel met de mond vol tanden. In hun ogen hebben wij ons zo belabberd uitgedrukt, dat hen ten ene male is ontgaan waar ons boekje nu eigenlijk over handelt. Fortuin concludeert dat het ons te doen is om 'wetenschappelijke terreinverdeling en scholenvorming' en Bax verkeert in de veronderstelling dat hij een boekje bespreekt over de geschiedschrijving van de antropologiebeoefening in westerse samenlevingen. We zijn er kennelijk niet in geslaagd aan hen duidelijk te maken dat ons pleidooi ten eerste uitdrukkelijk is gericht *tegen* heilloze terreinafbakeningen en ten tweede dat het een beredeneerd voorstel behelst voor *toekomstig* onderzoek.

Literatuur

- Bailey, F. G., *Expediency and Morality*. Oxford (Basil Blackwell) 1977.
- Fox, R. G., 'Rationale and Romance in Urban Anthropology.' *Urban Anthropology*, Vol. 1, No. 2, 1972: 205-33.
- Glaser, B. G. & A. L. Strauss, *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago (Aldine Publishing Cy.) 1967.
- Köbben, A. J. F., 'Participerende Observatie, ja! Maar hoe en waartoe?' *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, Jrg 4, No. 3, 1977: 301-310.
- Plotnicov, L., 'Anthropological Field Work in Modern and Local Urban Contexts'. *Urban Anthropology*, Vol. 2, No. 2, 1973: 248-64.
- Punch, M., 'Backstage — Achter de schermen van de Amsterdamse politie', in: *Anders Bekeken*, red. L. Brunt. Meppel (Boom) 1977.
- Suttles, G. D., 'Urban Ethnography, Situational and Normative Accounts', in: *Annual Review of Sociology*, ed. A. Inkeles, Vol. 2, 1976: 1-18.
- Weppner, R. S. (ed.), *Street Ethnography*. Beverly Hills (Sage) 1977.